

Din ve Bilim
Muş Alparslan Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi Dergisi

Din ve Bilim – Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi
Region and Science - Journal of Muş Alparslan University Faculty of Islamic Sciences
e-ISSN: 2667-7717 Aralık/December 2021, 4(2): 194-213

Kur'ân Tilavetinde Lahn Olgusu: *el-Mûdih fi't-Tecvîd* Örneği

The Phenomenon of “Lahn” in the Recitation of Quran: The Example of *al-Mûdih fi al-Tajwîd*

Muhammet Lütfü TATLISU

Arş. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi
Anabilim Dalı / Research Assistant, Muş Alparslan University, Faculty of Islamic Sciences,
Department of Quran Reading and Recitation Science
ml.tatlisu@alparslan.edu.tr
ORCID: 0000-0002-2013-8360.

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 15 Kasım / November 2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 15 Aralık / December 2021

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / December 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

DOI: 10.47145/dinbil.1023875

Bu makale, “Abdulvehhâb b. Muhammed el-Kurtubî'nin *el-Mûdih fi't-Tecvîd* Adlı Eserinin Tecvîd İlmindeki Yeri” (Bayburt Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2021) başlıklı yüksek lisans tezimin ilgili bölümünün gözden geçirilip yeniden düzenlenmiş halidir./This article is the revised and rearranged version of the relevant section of my master's thesis titled "The Place of Abdulvehhâb b. Muhammed el-Kurtubî's work named *al-Mudih fi't-Tajwid* in the Science of Tajwid".(Master's Thesis, Bayburt University, Bayburt/Turkey

Atıf / Citation: Tatlısu, Muhammet Lütfü. "Kur'ân Tilavetinde Lahn Olgusu: *el-Mûdih fi't-Tecvîd* Örneği / The Phenomenon of “Lahn” in the Recitation of Quran: The Example of *al-Mûdih fi al-Tajwîd*". *Din ve Bilim - Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 4 / 2 (Aralık 2021): 194-213. doi: 10.47145/dinbil.1023875

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dinbil> | **mailto:** dinbil@alparslan.edu.tr

Copyright © Published by Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi / Muş Alparslan University, Faculty of Islamic Sciences, Muş, 49250 Turkey.

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Kur'ân telaffuzunda mahirane bir yol tutturmak, doğru telaffuzların bilinmesi kadar yanlış telaffuzların da bilinmesini gerektirir. Lahn diye karşılık bulan hatalı okumalar, Kur'ân tilavetinde sakınılması gereken; ses, harf ve kelimedede meydana gelen kusurlardır. Kur'ân okuyucularının, pratik noktasında fem-i muhsin kişilerden ders almalarının yanı sıra bu konuda kaleme alınmış eserlerden yararlanmaları da icra edecekleri tilavetin sıhhati için önem arz etmektedir. Bu meyanda çalışmamızda tecvîd ilminin bilimsel hüviyete erişmesinde ve sistematize edilmesinde behre sahibi olan Abdulvehhâb b. Muhammed el-Kurtubî'nin (461/1068) *el-Mûdih fi't-Tecvîd* adlı eserin, hatalı okumalara karşı ortaya koymuş olduğu değerlendirmeleri ele alınmıştır. Çalıştığımız bu eserde, tecvîd dediğimiz olguyu zımninden de lahn kavramını, sadece naklî boyutta değil kühüne vakıf olma perspektifiyle akıl-nakil ikilisini bir potada eriterek bir sunum gerçekleştirdiği görülmektedir. Eserde lahne dair yapılması ya da yapılmaması gerekenler, arka planında yatan özel durumlarla beraber ele alınmaktadır. Böylelikle bu eser, dolaylı olarak bize tecvîdin dilin sosyal ortamından kopuk ve rivayetçi kurallar manzumesi olmayıp ilgili dil ortamının birikiminin müşahhaslaşmış, sınırları belirlenmiş ve tarifi yapılmış bir disiplin olduğu gerçeğini göstermektedir. Bu çıkarım dolaylı olarak da lahn konusunun katı kurallar bütünü olmayıp dilde var olan fakat hoş görülmeleyen bir mefhum olduğu gerçeğini göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Tecvîd, Lahn, Fonetik, Ses, Med.

Abstract

Making a skillful way of pronouncing the Qur'an requires knowing the wrong pronunciations as well as knowing the correct pronunciations. Incorrect readings, which correspond to Lahn, should be avoided in the recitation of the Qur'an are the defects that occur in sound, letter and word. It is important for the readers of the Qur'an to get help from competent people, whom we call "fam al-muhsin", both in terms of practice, and to get help from the sources written on this subject, in determining the authenticity of the recitation they will perform. In this context, in our study, the evaluations of 'Abd al-Wahhâb al-Qurtubî (d. 461/1068), who contributed to the scientific identity and systematization of the science of tajwid, against the erroneous readings of the Qur'an in his work al-Mudih fi't-Tajwid are discussed. In this work we have studied, it has been concluded that he made a presentation by addressing the phenomenon we call tajwid, implicitly, and the concept of lahn, not only in the narration/transmission (naql) dimension, but also in the dimension of the reason/mind/aql /naql relation with the perspective of understanding its essence. In addition, in the work, the situations that should or should not be done about the phenomenon of lahn are discussed together with the special situations in the background. Thus, this work indirectly shows us the fact that tajwîd is not a set of narrative rules detached from the social environment of the language, but a discipline that has been embodied, scientifically bounded and defined by the accumulation of the relevant language environment. This inference indirectly shows the fact that the subject of lahn is not a set of strict rules, but a concept that exists in the language but is not tolerated.

Keywords: Tajwîd, Lahn, Phonetics, Voice, Med.

Giriş

Tecvîd ilminin diğer ilimlerden farklı olarak pratik bir veçhesi bulunmaktadır. Bunun için hem kuram noktasında hem de uygulama noktasında bir mesafe kat etmek gerekir. Zira sahih okumalar, pratik noktasında ancak fem-i muhsinle kuram noktasındaysa “kitap” ile mümkündür. Bu iki nokta vurgulandıktan sonra tecvîd ilminde sahih okumanın sağlanması için sadece sahih okuma kurallarının bilinmesinin yeterli olmayacağını belirtmesi gerekir. Çünkü doğru okuma yapabilmek için doğru olmayan telaffuzların da bilinmesi icap eder. Kur’ân okuyucusu doğru okuduğunu zannettiği hatalı okumaları bu yolla tanır. Bu bağlamda eserinde lahn olgusuna bir hayli yer veren Abdülvehhâb b. Muhammed el-Kurtubî’nin (461/1068) el-Mûdih fi’t-Tecvîd adlı eseri lahn konusunda çok önemli birikimini hâizdir. Ğanim Kaddûrî el-Hamed’in de ifadesiyle lahnı taksimlendiren ilk tecvîd âlimi¹ olması bu konuya ne kadar eğildiğini gösterir. Çalışmamızın el-Mûdih fi’t-Tecvîd özelinde olması müellifin, lahn konusunu efrâdını câmi ağıârını mâni’ bir düzlemde ele almasındandır.

Yukarıda Kurtubî’ye yönelik “lahnı taksimlendiren ilk tecvîd âlimi” yakıştırması, yaşadığı toplumun çok etnikli bir yapıya sahip olmasıyla alakalıdır. Şöyle ki bu etnisiteler Kur’ân nutkuna dair belli bir birikime sahip değillerse kendi dillerindeki fonetik yapıyı Kur’ân telaffuzuna taşımaları mümkündür. Haliyle bu durum Kur’ân nutkunda hatalı okumaları beraberinde getirir. Çünkü Kur’ân’ın fonetik yapısını Arap fonetik yapısından ayırmamız düşünülemez.

Eserin lahn konusuyla başlaması, böyle bir başlangıç yapmasını gerektirecek derecede bir fonetik bozulmanın yaygınlık kazanması sebebiyledir. Bu manada hem eserin yazılmasını hem de bu eserin lahn konusuyla başlamasını, yazıldığı ortamın ihtiyacına ve Kur’ân’ı doğru okuyamama sorununa çözüm üretme amacına bağlanabilir. Bir başka sebep de doğru bir fonetiğin, hatalı okumaların bilinmesi ile mümkün olacağı gerçeğidir.

Lahn, tecvîdin her safhasında kendine yer bulmuştur. Zira her doğru telaffuzun bir hatalı telaffuzu mevcuttur. Okumalarda lahdan/hatadan kaçınmak sahih bir okumanın şartıdır. Tam da bu noktada “Kur’ân tilavetinde hatalı okunmalara dikkat etmeden okumada bir beis var mıdır?” sorusu ile karşılaşılması mümkündür. Bu soru “Tevvîd farz mıdır?” diye de okunabilir. Bu soru, gelenekten beri katı bir şekilde kesin yargılarla “farz” statüsünde değerlendirilmiştir. Tecvîdin bu farziyetine dayanak olarak Müzzemmil Sûresindeki “Kur’ân’ı tertîl üzere oku” ayeti gösterilir. Oysa ki bu ayet Kur’ân’ı tefekkür ve tedebbür etmeye yönelik bir direktiftir. İndiği zaman ve öncelik itibariyle telaffuza vurgu yapma ihtimali göz önünde bulundurulduğunda burada geçen tertîl kelimesi nasıl olur da Kur’ân telaffuzuyla özdeşleştirilir, şeklinde bir itiraz dillendirilebilir. Bu itiraz tecvîdin yok hükmüne indirgenmesi şeklinde de anlaşılmalıdır. Zira tertîlin telaffuzla olan bir bağlantısı da vardır. Burada tertîl kelimesine yüklenen manalara bakılması isabetli olacaktır. Zemahşerî, tertîl için telaffuz odaklı bir yorum yaparak şöyle der: “Tertîlü’l-Kur’ân, harflerin arasını bir kimsenin dişlerinin aralığı gibi ya da papatyanın yaprakları gibi açması, işba’ yaparak (harekelerin hakkını vererek),

¹ Abdülvehhâb b. Muhammed Kurtubî, *el-Mûdih fi’t-Tecvîd* (thk. Ğanim Kaddûrî el-Hamed, Amman: Dâr-u Ammâr, 2000), 20.

okumayı titretmeden akışkan bir şekilde okumasıdır.”² Bu aralığı tanımlamak için kullanılan نعر رتل kelimesi üst üste geçmemiş ama fazla da aralıklı olmayan seyrek diş manasındadır.³ Elmalılı ise “Metnin mana ile uyum sağlaması ve dilin fesahat ve belagati hakkıyla gözetilerek ruhî ve manevî bir münasebetle, tecvîde uygun okuma eylemi olduğunu, tecvîdin de kâf çatlatmak derdiyle çatlatmakta ki manayı yitirmek olmadığını” vurgular.⁴ Görüldüğü üzere tüm “terfîl üzere okuma” tanımlarında telaffuz birinci plandadır. Telaffuzun öncelik arz etmesi araç mesabesinde; amaç değildir.

Yukarıda bahsi geçen itiraza gelince; şayet terfîl ayeti tecvîdi içine alacak bir anlam içeriğini haiz olsaydı zaten tecvîd diye bir kavram ihdas etme ihtiyacı hissedilmeyecekti. Arapların dil selikalarında saklı bulunan tecvîd olgusuyla Kur'ân okunurken, acele etmenin önüne geçmeyi ifade eden terfîl kavramıyla yetinilirdi. Ayrıca terfîl kelimesine ilk dönemden itibaren birçok tecvîd âlimi tarafından yavaş yavaş okuma, acele etmeme şeklinde anlam verme eğilimi olmuştur⁵ ki Hz. Peygamber'in Kur'ân okuduğu zaman harfleri birbirinden ayırt ederek, terfîl üzere tane tane okuduğu rivâyet edilmiştir.⁶ Okuyuşta acele etmemek (terfîl ile okumak) tecvitle okumayı beraberinde getireceğinden dolayı terfîl, tecvîdi kapsayan değil, ona destek olan bir kavram olarak nitelendirilebilir. Çünkü yavaşlık tecvîde has unsurların daha ustaca icrâ edilebilmesini mümkün kılacaktır.⁷

Harfleri sarîh ve sahîh bir şekilde okuma eylemi, daha sonra kurumsallaşan tecvîd kavramını bünyesinde barındırır. Cahiliye dönemi, bi'set dönemi ve sonrasında bu kavramın varlığı-yokluğu tartışmaları tarihsel yanlıgıdan başka bir şey değildir ki Ahmed eṭ-Ṭavîl'in görüşleri bunu destekler mahiyettedir. Ahmed eṭ-Ṭavîl Kur'ân'dan önce de Arapların alfabeledi harfleri sahîh bir şekilde telaffuz ettikleri, henüz adı konmamış idğâm, izhâr, med, ğunne, kasr ve işmâm gibi kavramların bu dilde mevcut olduğunu savunur.⁸ Bu verilerin doğal sonucu olarak Kur'ân'da bu unsurların yer bulması yadırganacak bir durum değildir. Yani tecvîdin Arap Dilinden başka bir fonetik meydana getirmesi ya da bunun ilk defa Kur'ân'da vücut bulduğu gibi yorumlar ilmi değer taşımaz. Bu olası yorumların sebebi ise tecvîdin Kur'ân'la daha çok tanınması ve sistematize edilmesidir.⁹ Kısacası tecvîde dair esaslar Arapların bilmediği, uygulamadığı bir olgu değil; bilakis adı konmamış, sistematize edilmemiş fonetik malzemeler bütünüdür.

² Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmi ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1987), 4/467.

³ Ebü Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm Ferâhîdî, *Kitâbul-Ayn*, (İran: Daru'Hiçret), 1989, 8/113; Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, (Beyrut: Dâru Sâdır), 1993, 11/265.

⁴ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4. Basım (Ankara: Akçağ Yay., 2013), 9/163-164.

⁵ İbrahim Tetik, *Tecvid İlmî: Tarihsel Evveliyatı, Doğuşu ve Gelişim Süreci*, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2016, 133,134

⁶ Nâsîru'd-Dîn Ebü Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl* (Thk. Muhammed Abdurrahman el-Maraşî), (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1998), 5; 405; Müslim b. Haccâc (son), *Sahîhu Müslim* (Thk.: Muhammed Fuâd, Abdu'l-Bâkî), Beyrut.: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, t.y.). “Salâtu'l-Musâfirîn” 16, (No. 733).

⁷ Tetik, *Tecvid İlmî: Tarihsel Evveliyatı, Doğuşu ve Gelişim Süreci*, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2016, 134

⁸ Ahmed b. Ahmed b. Muhammed Abdîllah eṭ-Ṭavîl, *Fennu't-Terfîl*, (Medine-i Münevvere: Mucemme'u'l-Melik Fahd, 1999), 206; İbrahim Tetik, “*Tecvid İlminin Tarihsel Gelişimi*”, Uluslararası II. Kıraat Sempozyumu, İstanbul, Türkiye, 4.

⁹ İbrahim Tetik, “*Tecvid İlminin Tarihsel Gelişimi*”, Uluslararası II. Kıraat Sempozyumu, İstanbul, Türkiye, 4

Tecvîdin gerekliliği hususunda menfi tutum sergileyenleri bu tutuma sevkeden amil olarak gördüğümüz şey tecvîdin, kendisine destek olan tertîlin önüne geçmesi talihsizliğini Gazzâlî çok sert bir şekilde eleştirmiştir. Gazzâlî, tüm çabasını tahkik üzere (tecvîdli) okuma uğruna sarf eden kimselerin şeytanın oyununa gelen kimseler olduğunu ve şeytanın, o kişileri Kur'ân'ın manası üzerine düşünmemeleri için daima işin mahreç kısmıyla meşgul ettiğini belirtir.¹⁰ Ardından harfleri mahreçlerinden çıkaramadıkları yönünde vesvese verdiğini, sürekli mehâric-i hurûfla hemhâl olup Kur'ân'ın manalarına nüfuz edemeyen bu kişilerin şeytanın elinde gülünç duruma düştüğünü belirtir. Gazzâlî aynı bölümde Kur'ân'ı gerçek manada okumanın, dil-akıl- kalb üçgeninin işbirliği kurmasıyla mümkün olacağını vurgular.¹¹ Gazzâlî'nin buradaki eleştirisi son derece makul ve yerindedir. Fakat buradaki itirazı tecvîdli okumaya değil bu okuma eylemini araç olarak değil de yegâne amaç haline getirip tilavetin amacını göz ardı eden kimselerdir. Zaten dil-akıl-kalp vurgusunda da dil yani telaffuz bu sıralamanın öncesinde gelmektedir.

Sadece telaffuz merkezli bir okuma yapan, Kur'ân'a fonetik bir materyal gözüyle yaklaşan zihniyet, tertîli gerçekleştirilmemiş demektir. Bu meyanda Elmalılı'nın tecvîdin yukarıda belirttiğimiz "kâf çatlatmak derdiyle çatlatmakta ki manayı yitirmek değildir"¹² değerlendirmesi, bu hususu gayet iyi açıklamaktadır.

Bahsi geçen rivayetler ışığında tecvîdin gerekliliği hususu kani olunacak niteliktedir. Fakat tecvîdli okumanın farz-ı ayn olması ya da tecvîdsiz okuyanların günahkâr olacağı¹³ gibi keskin ve toptancı görüşlere katılmayıp gelenekte ki bu yorumları toptan red yoluna gidilmeyip tevil yoluna gidilmesinde fayda vardır. Lahn-ı celî yapmayacak kadar tecvîdi öğrenmeye imkânı olan fakat başına buyruk bir halde kasti olarak keyfi okumalar yapan kişi bu tasnife girebilir. Cezerî'nin Mukaddimesinde geçen "والأخذ بالتجويد حتم لازم من لم يجد القرآن آمم" Tecvîdi öğrenmek, ona göre okumak kati bir şekilde gereklidir. Her kim Kur'ân-ı tecvit kurallarına riayet etmeksizin okursa günahkâr olur" ibaresi, tecvîdsiz okuyan herkesin günahkâr olacağı ya da tecvîdin toplumun her kesimi, için kesinkes gerekli bir vucûbiyet manası taşıdığı yönündeki yanlış anlamaları beraberinde getirmiştir. Burada okuyucunun günahkâr olarak nitelendirilmesi için; ilmî verileri saf dışı bırakıp külliye bağimsız hareket etmesi, hafızasındakilere itimat edip kendinden daha iyi bilene sırf kibrinden dolayı danışmaması gerekir.¹⁴

Tecvîdi ötekileştiren ya da tabulaştıran yaklaşımları tasvip etmediğimizi, tecvîdin anlam ve maksat odaklı okumanın önünde bir engel olamayacağını vurgulamak isteriz. Her ne kadar tecvîdin, Kur'ân'ı anlamının önünde potansiyel bir engel olması fikri zihinlere yer etmişse de bu durum

¹⁰ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî, *İhya'u 'Ulûmi'd-Dîn*, (Beyrut: Dâr-u'l-Ma'rife, 2005), 1/284.

¹¹ Gazzâlî, *İhya'u 'Ulûmi'd-Dîn*, 1/287.

¹² Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 9/164.

¹³ Seyyid Eş-Şeyh Muhammed El-Mahmud, *Hidayetü'l-Müstefid fi Ahkami't-Tecvid*, Kâhire: Dâr Et-terbiye, 5; Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf el-Cezerî, *Manzûmetu'l-Mukaddime fi Mâ Yecibu alâ Kâri'l-Kur'ân en Ya'lemehû*, Darû'l-Muğni, 2001, 11.

¹⁴ İbn Cezerî, *en-Neşr*, I, 162, Tetik, İ., (2018); *Tecvidin Gerekliliği: İbnu'l-Cezeri Öncesi ve Sonrası*. Diyanet İşleri Başkanlığı Uluslararası İbnu'l-Cezeri Sempozyumu, Bursa, Turkey, 13.

tecvîdin faydasız ya da gereksiz oluşuna asla delil değildir. Bu menfi durumun sebebi, tecvîdin varlığı değil, Kur'ân'ı anlamaya dair gösterilen ihmalkârlığın bir neticesi olduğu kanaatini taşımaktayız.

Çalışmamızda *el-Mûdih fi't-Tecvîd* adlı eserde lahnın lügat manası, örfteki hakikati ve yeri, dillerin hangi sebepten dolayı buna alıştığı ve Arap kelimine yayılması incelenmiştir. Ayrıca; “Lahndan sakındırmanın gayesi nedir? Bu sakındırmadan meydana gelen semere nedir?” gibi soruların cevabının arandığı makalemizde lahnın kısımları ve harflerin peşpeşe gelirken yapılması muhtemel hatalar örnekleriyle beraber ele alınmıştır.

1. “Lahn” Kavramının Etimolojik Açından İncelenmesi ve Lahn'ın Okuyuştaki Konumu

El-Mûdih fi't-Tecvîd adlı eserin en çok üzerinde durduğu konu, *lahn* konusudur. Buna sebep olan şey de dönemindeki okuyucuların bu konudaki malumatlarının yetersiz oluşu ve yanlış okumayı alışkanlık haline getirmeleridir. Öyle ki bu hatalar onlarda adet haline gelmiştir.¹⁵ Kişilerde adet halini alan hatalı telaffuz, bu eserin de yazılmasını tetiklemiştir.

Kurtubî gibi Dâni (ö. 444/1052) ve Mekkî'nin (ö. 437/1045) de tecvîd eseri kaleme alma sebebi Kur'ân'ın nutku noktasında meydana gelen bozukluklardır.¹⁶ Bu eserler, bir nevi *lahn* diye karşılık bulan bozuklukları Kur'ân okuyucularının nutkundan men etmeyi hedeflemektedir.

Kurtubî, Hz. Ali'nin, “İnsanlar kendi çağlarına babalarından daha çok benzerler”¹⁷ sözünü naklederek, bu hataların bir ıslah edici olmadan düzelmeyeceğine ve bu hatalardan kurtulmanın ne kadar elzem olduğuna dikkat çekmiştir.

1.1. Lahn Kelimesinin Lügat ve İstilah Anlamları

Kurtubî, bu kitabından önce yazılan tecvîd kitaplarından Mekkî b. Ebî Tâlib'in *er-Riâye li Tecvîdi'l-Kırâe* kitabında ve Ebû Amr ed-Dâni'nin *et-Tahdîd* adlı eserinde müstakil bir başlık olarak geçmeyen lahn kavramının sözlükte; lügat, zekâ, nağme ve hata olmak üzere dört manada kullanıldığını belirtmiştir.¹⁸ Bu manaların detayları şu şekildedir:

1.1.1. Lügat

Bir kişinin ana diliyle konuşmasını¹⁹ anlatmak için “بَلَّغِيهِ إِذَا تَكَلَّمَ بِلُغَتِهِ/kişi kendi lügatiyle konuştuğunda ona, adam konuştu” tabirinin kullanılması ve muhatabı olduğu kişinin anladığı bir

¹⁵ Abdülvehhâb b. Muhammed el-Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, thk. Gânim Kaddûrî el-Hamed (Amman: Dâr-u Ammâr, 2000), 53-54.

¹⁶ İbrahim Tetik, “Tecvîd İlminin Tarihsel Gelişimi” (Uluslararası II. Kıraat Sempozyumu, İstanbul, Türkiye, 2017), 32.

¹⁷ Abdülvehhâb, Şerhu kelimati emiril'Mû'mininin Ali b. Ebî Tâlib, (Eser matbu olmayıp, Mektebe-i Şia sitesinden dipnot verilmiştir.); Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, 54.

¹⁸ Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, 55.

¹⁹ Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm Ferâhidî, *Kitâbü'l-Ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî, İbrahim es-Sâmerrâî (Bağdat: Daru Mektebeti'l-Hilâl, ts.), 3/229.

dille konuşunca “لَحْنْتُ أَنَا لَهُ الْخُنُّ/Ben onunla konuştum” demesi, lahn kelimesinin lügat manasında kullanılmasına delil teşkil eder.²⁰

1.1.2. Zekâ, İmalî Söz, Üslup, İkna Yeteneği

Ayne’l fiili kesra formundaki “l-h-n” (لحن) kelimesi zekâ manasına gelir.²¹ Müellifimiz bu kısımda lahnın zekâ anlamına gelmesini ve bu kelimenin imalî söz, üslup ve ikna edici söz²² gibi anlamlara gelmesini aynı kategoride değerlendirmiştir. Bunun sebebi sözü imalî söylemenin, konuşma tarzının ve birini ikna etmenin zekâ ile bağlantılı olmasından olabilir.

Müellifimiz lahn kavramının zekâ manasında kullanılmasına “أَيُّ فُطْنٍ لِحْنٌ/Adam zekidir” örneğini vermiştir.²³

Birinin sözü gerçek manasının dışında kullanmasına karşılık olarak karşı tarafın “عَرَفْتُ ذَلِكَ فِي لِحْنٍ عَرَفْتُ ذَلِكَ فِي لِحْنٍ عَرَفْتُ ذَلِكَ فِي لِحْنٍ/Özünü delalet ettiği manadan bildim” demesi lahn kelimesinin imalî-şifreli söz manasında kullanılmasına örnektir.²⁴

“وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لِحْنِ الْقَوْلِ/And olsun ki, sen onları konuşma üsluplarından tanırsın.” (el-Muhammed 47/30) ayetinde konuşma üslubu, konuşma tarzı gibi anlamlarda kullanılmıştır. Söz konusu kavram iki kişi arasındaki miras paylaşımı olayında Hz. Peygamberin “بَعْضُكُمْ أَلْحَنُ بِحُجَّتِهِ مِنْ بَعْضٍ/Belki biriniz delilini diğerinizden daha ikna edici bir şekilde ileri sürer”²⁵ hadisinde de konuşma, söyleyiş tarzı, ikna edici konuşma anlamlarında kullanılmıştır.²⁶

1.1.3. Nağme

“Sesi monoton seyrinden sıyrılıp uyumlu bir şekilde alçaltıp yükseltmek”, “sesi mırıldanmaya veya kuş ötüşüne benzetmeye çalışmak” anlamlarındaki lahn kelimesi nağme²⁷ manasına gelir. Bunun

²⁰ Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, 55.

²¹ Ferâhîdî, *Kitâbü'l-Ayn*, 3/230. Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, thk. Muhammed 'İvaz Mir'eb (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, 2001), 5/41; İsmâîl bin Hammâd Cevherî, *Tâcu'l-luğa ve sihâhu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdu'l Ğafûr Attar (Beyrut: Daru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1990), 6/2194. Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, (Beyrut: Dâru Sâdır, 1993), 13/ 382.

²² Ayrıca bkz. Ebû Abdîrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm Ferâhîdî, *Kitâbul-Ayn* (İran: Daru'Hicret, 1989), 3/230; Ebûbekr Muhammed b. el-Hasan el-Ezdî İbn Dureyd, *Cemheratu'l-luğa*, thk. Remzî Munîr Ba'lebekkî (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1987), 8/570; Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 5/40; Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerîyyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvîni el-Hemedânî, *Mu'cemü mekayîsî'l-luğa*, thk. Abdusselam Muhammed Harun (Mısır: Daru'l Fikr, 1989), 5/239.

²³ Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, 55.

²⁴ Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, 55.

²⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, “*el-Câmi'u's-sahih*”, nşr. Muhammed Zühayr b. Nasr (Daru Tavki'n-Necât, 2002), “Şehâdet”, 27, (No,2679).

²⁶ Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, 55-56.

²⁷ İsmâîl b. Hammâd Cevherî, *Tâcu'l-luğa ve sihâhu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdu'l-Ğafûr Attar (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1986), 6/3193. İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 13/379.

delili de “ لَحْنٌ فِي قِرَاءَتِهِ إِذَا طَرَبَتْ فِيهَا وَقَرَأَ بِالْحُنَّانِ /Bir kişi mırıldanarak, sesi alçaltıp yükselterek okursa ona nağme yaptı denir” sözüdür.²⁸

1.1.4. Hata

İbn Fâris (ö. 395/1004) hata manasına gelen *lahn*²⁹ kelimesinin bu manada kullanımını Arab-ı âribe yani saf Arapların bilmediklerini, kelimenin *hata* anlamını daha sonraki dönemlerde kazandığını ve bu irtibatla müvelled (yeni mana kazanan) kelimelerden olduğu hususunda ittifak halinde olduklarını belirtmiştir.³⁰ Zaten dil âlimlerinin hata anlamına gelen lahn kavramının bi'setten önce kullanılmadığı konusunda söz birliği ettiklerini söyleyebiliriz.³¹ Ayrıca lahn kavramının hata anlamını daha sonra kazanmış olması o toplumun konuşmalarında hata yapmadıkları manasına gelmez. Farklı kavramlar üzerinden bu hususu betimlemiş olabilirler.

Hata, doğruya muhalefet manasındadır. İraba uygun okumayan kişi “لَحْنَانٌ” olarak, onun eylemi de “لَحْنٌ” olarak isimlendirilir ki şairin “فُتِرْتُ بِقَدْحِي مُعْرَبٌ أَمْ يَلْحَنُ”/Yanlış okumayan şahsı azarlamada acele ettin” sözü buna delildir.³²

Hz. Ömer'in ok atış talimi yapanların yanına gidip hedefe isabet ettiremediklerini görünce; “Hiç güzel atamıyorsunuz” demesi üzerine bir kişi “لَحْنٌ قَوْمٌ مُتَعَلِّمُونَ/Biz henüz öğrenciyiz” cevabını vermesi gerekirken قَوْمٌ مُتَعَلِّمِينَ cevabını vermesi üzerine Hz. Ömer: مَنْ فَسَادَ رَمِيكُمُ عَلَى مِنْ فَسَادِ رَمِيكُمُ “Konuşmanızdaki hatanız, isabetsiz atışlarınızdan da betermiş!” cevabını verir ki burada da “لَحْنٌ” kelimesi konuşmada yapılan hata manasındadır.³³

Kurtubî, lahn kavramını dilcilerin kullandığı bir mananın dışında kullanmamıştır. Burada odaklanacağı mana son olarak verdiği *hata* manasıdır.

1.2. Lahnın Kapsamı, Çeşitleri, Lahndan Sakınmanın Gerekliliği ve Yararı

Bu başlık altında Kurtubî'nin; lahnın ortaya çıkışındaki sebepleri, yayılmasını ve devam etmesini icâp ettiren etmenleri, lahnın kısımları olan *lahn-ı celî* ve *lahn-ı hafî* hakkındaki görüşleri konu edilmiştir. Lahn-ı celî ve lahn-ı hafîden herbirinin kendine özgü tanım ve özellikleri olduğu, her ikisinin ortak noktası lafızların bozulması iken, lahn-ı celînin hem manaya hem örf'e halel getirmesi, lahn-ı hafînin ise sadece örfü bozmasının aralarındaki ayırıcı bir fark olduğu üzerinde durulmuştur.³⁴

²⁸ Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, 56.

²⁹ Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 1/8; Cevherî, *Tâcu'l-luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye*, 6/2193.

³⁰ Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvîni el-Hemedânî, *Mu'cemü mekayîsi'l-luğa*, thk. Abdusselam Muhammed Harun (Mısır: Daru'l Fikr, 1989), 5/239, Ahmet Karadavut, “*Arap Dilinde Lahn'ın Doğuşu*”, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 7 (01 Ağustos 1997), 326.

³¹ Muhammed Hüseyin Âli-Yasin, *ed-Dirasetü'l-luğaviyye indel-Arab*, Dârü'l-Mektebetü'l-Hayat, 1980, 34.

³² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 13/397; Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, 56.

³³ Ebü Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed el-Enbârî, *Kitabu'l-ezdâd*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1987), 244.

³⁴ Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, 56-57.

1.2.1. Lahın Ortaya Çıkış Sebepleri, Yayılmasına ve Devam Etmesine Neden Olan Etmenler

Fetihlerle beraber birçok milletten, birbirinden farklı dilleri konuşan milyonlarca insan, İslâm dinine girmiş ve bunun doğal sonucu olarak da aralarına karıştıkları Arapların dil selikaları (güzel konuşma yetisi) zamanla bozulmuş ve dillerinde lahn görülmeye başlamıştır.³⁵ Hal böyleyken lahn-ı hafî ve lahn-ı celî, lisanlara yerleşip âdetâ dilden bir parça haline gelmiştir. Arapların topraklarını genişletip farklı ırklarla bir arada yaşamaya başlamalarının beraberinde getirdiği dildeki bozulmalar yeni neslin lisanlarına daha çabuk yerleşmiş ve yayılmıştır.³⁶

Kurtubî, şehirleri fetheden Araplar vefat edip geriye Arapçayı tam anlamıyla bilmeyenler kalınca bunların bozuk lisanlarına sürekli maruz kalan Arapların selikalarının bozulduğunu belirtir. Bu hususun düzeltilmeye ihtiyaç duyulduğunu ve sorunun çözümünün de ancak, çölde ya da şehirden uzakta yaşayanlarla irtibat kurmak ve metinleri noktalar ve şekillerle kayıt altına almakla mümkün olacağını ifade eder.³⁷ Çünkü bu hatalı kullanımlarla ya hiç ya da asgari düzeyde karşılaşan kesim belirtilen mekânlarda ikamet edenlerdir. Yine ellerinde, kullandıkları kelimenin doğru ifadesi için kullanılan kelimenin doğruluğunun sağlanmasını yapacakları bir yazılı metin olması bu hatalı eylemlerin önüne geçecektir.

Kur'ân'ı Kerim'e, harekeleri ifade etmek için noktalama işaretlerinin konulması hadisesi şu şekilde kaynaklarımızda yer almaktadır. Muaviye (ö. 60/680), Ubeydullah b. Ziyâd'ın (ö. 67/686) konuşmada yanlışlık yaptığını görür ve "Araplar da Ubeydullah gibi dile yabancılaşıyor mu?" diyerek Ubeydullah'ı kınar. Bunun üzerine Ziyâd, Ebu'l-Esved'e (ö. 69/688) dilde bozulma meydana geldiğini, bir sistem oluşturması halinde insanların dillerini geliştireceklerini ve Kur'ân'ı i'râb edeceklerini ifade eder. Ebu'l-Esved'in bunu reddetmesi üzerine Ziyâd, Ebu'l-Esved'in geçeceği bir yere bir adam oturtur ve yanından geçerken Tevbe suresinin ilk ayetini bilerek yanlış okuması talimatını verir. Ebu'l-Esved, Ziyâd'ın görevlendirdiği adamın yanından geçerken yüksek sesle "أَنَّ اللَّهَ" من المشرقين ورسوله بريء" / *Allah ve Resülü, Allah'a ortak koşanlardan uzaktır*", ayetindeki رسوله kelimesini kesra ile okuduğunu duyunca durumun vahametini anlar ve bu teklif kabul eder. Kendisine gönderilen otuz kâtip arasından Abdulkays kabilesinden birini seçip, "Ben telaffuz ederken, eğer dudaklarımı açarsam (fethedersem) harfin üstüne, dudaklarımı büzersem (zammedersem) harfin önüne, dudaklarımı inceltirsem (kesredersem) harfin altına nokta koy. Bu hareketlerin ardından günne yaparsam "iki nokta ile noktala" diye talimatta bulunur ve Mushafı bu şekilde tamamlarlar.³⁸

Dilin değişmesine sebep teşkil eden durumu müellif, şu nakille anlatır. Bu nakil Şa'bi'nin (ö. 104/722) Kûfe mescidinde Arapça öğrenen mevalilere rastlayınca, "Lisanınızı düzeltin; onu bozan sizlersiniz"³⁹ sözüdür. Bu söz Araplarla, Arap olmayanların aynı ortamı paylaşırlarken birbirlerinin örflerinden, adetlerinden ve kültürlerinden etkilendiklerini ayrıca bunların evlenmeleri neticesinde doğan çocukların ana dillerini, anne ve babalarından öğrendikleri bu fasih olmayan Arapçanın

³⁵ Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, 63; Karadavut, "Arap Dilinde Lahın'ın Doğuşu", 331.

³⁶ Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, 63.

³⁷ Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, 65.

³⁸ Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, 64.

³⁹ Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, 64.

oluşturduğunu gösterir. Böylece Arap Dili nesilden nesile her geçen gün biraz daha bozularak intikal etmiştir.⁴⁰ Daha önce bahsettiğimiz Hz. Ömer ile ok talimi yapan çocuklar arasındaki diyalog bunun somut örneğidir. Bu durum müellifimizin yaşadığı döneme kadar süregelir. Öyle ki çoğu kimsenin; noktalaması, şekillendirilmesi ve zaptı detaylı incelenerek kayıt altına alınmış kitaplara müracaat etmeden dil bilgisindeki hatalardan kaçması pek mümkün halde değildir.⁴¹ Yani bir kelimenin i'râbına dair öğeleri bilmek bunların i'râbının bariz bir şekilde yazılı olduğu kitap vasıtası ile gerçekleşiyordu. Bu da bize o toplumun, Arapçanın bel kemiği mesabesindeki i'râb bilgisinden uzaklaştıklarını gösterir.

Müellifimiz yazıda meydana gelen lahn mevzusuna da değinir. Hz. Osman'a mushaf arz olunca, "Ben bu mushafta yanlışlar görüyorum, Araplar bu yanlışları lisanlarıyla düzeltecekler."⁴² demiştir. Bu yanlışlıklar kâtiplerin yazıda yapmış oldukları ziyâde ve noksanlık hususundadır. Hz. Osman'ın burada kastettiği yanlışlık لأذخنه kelimesinin لأوضعوا kelimesinin لأوضعوا şeklinde yazılması gibi örneklerdir.⁴³ Yoksa başka türlü bir hataya Hz. Osman'ın göz yumması ihtimal dâhilinde değildir.⁴⁴ Çünkü Araplar tabiatları gereği bunları düzeltiyor ve yazılına itibar etmiyorlardı.⁴⁵ Ayrıca bu rivayetlerin asılsız olduğuna dair malumatlarda mevcuttur.⁴⁶

1.2.2. Lahn Çeşitleri

1.2.2.1. Lahn-ı Celî

Lahn-ı celî, lafızlarda meydana gelen kusurlardır ki bunlar kelimenin i'râbında ve yapısında meydana gelir. "قام زيدا" örneğinde olduğu gibi fiili mazinin fetha üzere mebnî olması gerekirken damme i'râbı, fâilin de damme i'râbı alması gerekirken kesra i'râbı alması suretiyle yapılan i'râb hataları bu bölümde yer alır.⁴⁷

Kurtubî, mu'reb olsun mebnî olsun her ikisinde de meydana gelen hatanın, lafzın ve örfün bozulması hususunda aynı olduğunu ve bu hataları; kârî, nahiv ve Arapça tahsili olan kişilerin anlayabileceğini belirtir.⁴⁸

İrâbın değişmesiyle anlam da değişir ve kişinin maksadı anlaşılmaz. Örneğin; "وَإِذْ يَنْتَلِي إِِبْرَاهِيمَ رَبَّهُ" "و" "وَإِذْ يَنْتَلِي إِِبْرَاهِيمَ رَبَّهُ بِكَلِمَاتٍ" "Bir zamanlar Rabbi, İbrahim'i bir takım kelimelerle sınamış" ayetini, "وَإِذْ يَنْتَلِي إِِبْرَاهِيمَ رَبَّهُ بِكَلِمَاتٍ" şeklinde okuyarak İbrahim kelimesini mef'ul konumundan alıp fâil konumuna, Rab kelimesini de fâil

⁴⁰ Karadavut, "Arap Dilinde Lahn'ın Doğuşu", 331.

⁴¹ Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, 65.

⁴² Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk el-Ezdî es-Sicistânî, *Kitâbü'l-Mesâhif*, thk.. Muhammed b. Abduh (Kahire: el-Fârûku'l-Hadîse, 2002), 122; Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, 61.

⁴³ Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, 61-62.

⁴⁴ Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî, *el-Mukni ' fi Resmi Mesâhifi'l-Emsâr* (Riyad: Mektebetü'l-Ma 'ârif, 1985), 51; Abdurrahman Çetin, *Endülüslü Âlim Ebû Amr ed-Dânî ve Kıraat İlmindeki Yeri*, (İstanbul: Ensar Yay., 2015), 345-346.

⁴⁵ Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, 62.

⁴⁶ Bkz. Rifat Ablay, *İbn Atiyye Tefsirinde Kıraat Olgusu*, Doktora Tezi, Diyarbakır 2019, 152-158.

⁴⁷ Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, 57.

⁴⁸ Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, 57-60

konumundan mef'ul konumuna getirmiş oluruz ki "İbrahim, Rabbini birtakım kelimelerle sınıadı." şeklinde abes bir anlam ortaya çıkar.⁴⁹

Hiz. Ömer döneminde bir bedevinin Medine'ye gelip kendisine Kur'ân okunmasını istemesi üzerine birinin ona Berâe sûresindeki *أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ* /Muhakkak ki; Allah ve O'nun Resul'ü, müşriklerden berîdir" ayetini *أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ* /Muhakkak ki; Allah, müşriklerden ve resulünden berîdir" şeklinde *resûl* kelimesini esre ile okudu. Bunun üzerine bedevi "Yazıklar olsun sana Allah resulünden beri olur mu? Eğer Allah, Resulünden beri ise bende beri oluyorum." dedi. Bu hadise Hiz. Ömer'e ulaştınca o bedeviyi huzuruna çağırdı ve bedevi durumu kendisine anlattı. Hiz. Ömer bedeviye bu ayetin *أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ* şeklinde okunduğunu söyledi. Bedevi, ben de Allah'ın ve Resulünün beri olduğundan beriyim, cevabını verdi. Bu olaydan sonra Hiz. Ömer sadece Arapçayı iyi bilen kişilerin Kur'ân'ı okutacağı şeklinde talimatta bulundu.⁵⁰

Müellifimizin yukarıdaki ayetlerde sadece anlamı bozan i'râb hatalarına örnek vermesi, anlamı bozmayan, anlamı değiştirmeyen, i'râb hatalarının lahn-ı celî olmadığı sonucunu doğurmaz. İbn-i Cezerî (833/1429) ve Eskicizâde (1145/1732) "manayı bozsun yahut bozmasın" ifadesinin altını çizerek i'râbda meydana gelen hataları bu kısımda değerlendirmişlerdir.⁵¹

1.2.2.2. Lahn-ı Hafî

Lahn-ı hafî, lahn-ı celî ile telaffuzda meydana gelen bozuklukta ortak olsalar da lahn-ı hafînin farkı, manayı bozmamasıdır.

Râ harfindeki tekrîrin mübâlağa ile okunması, nûn harfindeki ğunne fazlalığı, lâm harfini abartarak kalın okumak, ihfâyı izhâr, izhârî ihfâ yapmak, teşdîdi telyîn, telyîni teşdîd yapmak lahn-ı hafînin örnekleridir. Bu yanlışlar manayı bozmaz lafzı da eksiltmez fakat telaffuzunun güzelliğinin ve ihtişamının kaybolmasına sebebiyet verir. Şayet bir kişi "قُلْ مِّنْ كَانَ" ayetinde ihfâ yerine izhâr yaparak okusa mana bozulmaz.⁵²

1.2.4. Lahn-ı Hafî'den Kaçınmanın Gayesi

Konuşulan şeyin içeriğinin yanı sıra doğru telaffuzu da önem arz etmektedir. Çünkü doğru telaffuz doğru sonuçlar doğurur. Bu da kişinin lahn-ı hafîden sakınıp, belagatin dengi olan fesahati elde etmesiyle meydana gelir.⁵³

⁴⁹ Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, 57.

⁵⁰ Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, 58-59.

⁵¹ Muhammed b. Ebî Bekr el-Mar 'aşî, *Cühdü'l-mukill*, 2. Baskı, thk. Ğânim Kaddûrî el-Hamed (Amman: Dâru Ammar, 2008), 111; Ebu'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf Cezerî, *et-Temhîd fi 'ilmi't-Tecvîd*, thk. Ali Hüseyin Bevvâb (Riyad: Mektebetu'l-Meârif, 1985), 62-63.

⁵² Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, 60.

⁵³ "Her ne kadar ulema fesahatin ve belagatin hakikati hakkında birbirinin aynısı mı gayrısı mı diye ihtilafa düşmüşlerse de çoğunun dayanmış olduğu görüş belagatin lafızları seçmeye yönelik fesahatinse konuşmada ki seçime yönelik oluşudur. Bu kavramlar birbirlerinin yerlerine kullanılabilirler. Sözü lafız cihetinden en güzel şekilde aktarmak fesahat iken mana cihetinden en güzel şekilde anlatmaya belagat denir." Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, 65.

Lafzı, kemal manasında yerine getirmek anlamındaki fesâhat, harflerin mahrecini bilmekle olur. İzhâr gereken yerde aşırıya kaçmadan izhâr yapmak, harfleri anlaşılır şekilde birbirinden ayırmak, hemzeyi iterek ya da iğneleyerek değil de orta yollu telaffuz etmek, şeddelileri abartısız ve yumuşatmadan şeddelemek, vurgulanması gerekeni mübâlağasız vurgulamak, “ra” harfinin ince okunması gereken yerde ince, kalın okunması gereken yerde kalın okumak, “sin” harfini keskinleştirmek, “şın” harfini yumuşatmak, “vav” harfinde dudakları öne doğru büzmek, “ha” harfini göğüsten çıkararak belli etmek, “zay” harfini sarsmak “ra” harfinde titretmeyi terk etmek bu konuya verilebilecek misâllerdir.⁵⁴

Müellifimiz, kişinin Kur'ân telaffuzunu güzel bir şekilde icrâ ettiği takdirde “وَرَبِّكَ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا” ayetinin sorumluluğunu yerine getireceğini vurgular. Hz. Peygamberin “ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ وَهُوَ بِهِ مَاهِرٌ مَعَ السَّفَرَةِ الْكِرَامِ ” Kur'ân'ı gereği gibi güzel okuyan kimse, vahiy getiren şerefli ve itaatkâr meleklerle beraberdir⁵⁵ hadisiyle bu görüşünü kuvvetlendirir. Ayrıca bu görüşünü Kur'ân'ı mahreç ve sıfatlarına uygun güzel bir edayla okuyan kişiler Kur'ân'a karşı kendisinde bir soğukluk hisseden kişilerin Kur'ân'ı dinlemesine vesile olur, katı kalpleri cezbeder diyerek duygusal açıdan da destekler.⁵⁶

1.2.5. Lafızları Düzeltmenin Faydaları ve Gerekliliği

Lafızların doğru telaffuz edilmesi, kişiyi Allah'ın kitabının manasını tedebbür etmeye ve manaların maksatlarını tefekkür etmeye sevk eder. Bu da Allah'ın muradının gerçekleşmesidir. Çünkü Allah, Kur'ân-ı akıl sahipleri üzerinde düşünsünler ve öğüt alsınlar diye indirdiğini beyân etmektedir (Sâd 38/ 29).⁵⁷

Kur'ân lafızları; Resulün, “رَبِّتُوا الْقُرْآنَ بِأَصْوَاتِكُمْ”/Kur'ân'ı seslerinizle süsleyin⁵⁸ teşvikine uygun olarak süslediği zaman kalpler, telaffuza dikkat etmeyenlere nispeten daha fazla Kur'ân'a yönelir. Bunun sonucu olarak da kişi Allah'ın emirlerine imtisal edip nehiyelerinden kaçınır, va'dine rağbet edip tehditlerinden kaçınır.⁵⁹

İmamın kırâatine kulak vermenin farz kılınması, cumada hutbeyi dinlemenin mendup olması, imama uyan kişiye Fatıha dışındaki kırâatin sâkıt olması telaffuzun önemini gösterir. Hasan-ı Basrî'nin (ö. 110/728), “إِنَّمَا أُنزِلَ الْقُرْآنُ لِلْعَمَلِ بِهِ فَاتَّخَذَ النَّاسُ تِلَاوَتَهُ عَمَلًا” /Kur'ân onunla amel edilsin diye indi; bunun için insanlar onun tilavetini amel edindi.” sözü bu durumu destekler.⁶⁰ Yani buradaki “telaffuzu dinleme” eylemi yalın bir dinlemeden ibaret olmayıp telaffuzun amele yansımaya teşvik mahiyetindedir.

⁵⁴ Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, 65.

⁵⁵ Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdilkavî b. Abdillâh el-Münzirî, *et-Terğîb ve't-terhib*, thk. İbrahim Şemsuddîn (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997), 2/227. (No,2191)

⁵⁶ Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, 68.

⁵⁷ Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, 68.

⁵⁸ Buhârî, “*Tevhîd*”, 52.

⁵⁹ Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, 69.

⁶⁰ Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, 70.

1.2.6. Harflere Dâhil Olan Şâibelerin Yol Açtığı Hatalar

Şâibe kavramı, yakın sesleri etkilemesi mümkün harflerin sıfatlarına taalluk eden özel kullanımdır.⁶¹ Harflere dâhil olan şevâibi, bu harflerden güzel bir şekilde tahlîs (arındırmak, ayırmak) etmek gerekir. Müellif, şâibe kelimesinin çoğulu olan şevâib kelimesiyle bazı seslerin sıfat ve diğer etkenlerden dolayı birbirine karışmasını kastetmiştir. Bir meziyete sahip olmasıyla diğer harfe karşı ayrıcalığı olan harfin diğer harfle art arda gelmesiyle bu şâibe olayı vuku bulur. Bu meziyet tefhîm, itbâk, tefeşşi vb. sıfatlarda olabilir. Çünkü harf, yanındakiyle birlikteliği nedeniyle diğer harfi kendine çeker ve diğerinin meziyetini yok eder. Yine ilgili harfi ya kendine katarak ya da iki harfin arasında bu iki harfe benzer bir şekilde telaffuz ederek bir şâibe gerçekleştirmesi mümkündür. Okuyucunun yan yana bulunan her iki harfin meziyetlerini ayırt ederek güzel bir şekilde tahlîs etmesi gerekir. Şimdi bahsedilen mevzu maddeler halinde örnekleriyle beraber değerlendirilecektir.⁶²

1. Lâm (ل) harfi لَآلِ اللهُ terkindeki gibi Allah isminden önce gelirse birinci lâm, Allah lafzındaki lâm'ın tefhîm'inden suhûletle ve tefhîmin sirâyet etmesinden kaçınılarak telaffuz edilmesi gerekir. Bunun nedeni de yan yana olmaları ve yakın mahreçten olmalarıdır. Bahse konu olan lâm harfi müşedded ise tefhîmin gerçekleşmesinden şiddetle kaçınmak gerekir. Çünkü tefhîmle beraber teşdîdin dile geçmesi lahn olarak değer görür. Fakat bu şekilde tellaffuz edenler de mevcuttur. Lâm harfinin kalın okunması, itbâk ve isti'lâ sıfatlı bir harfin yanında bulunduğu da söz konusu olur. خَلَقَكُمْ، بَلَغَ، الطَّلَاقْ kelimelerinde olduğu gibi isti'lâ harflerine mücâvir olan lâm harflerinin terkîk yerine tefhîm ile okunması bunun örnekleridir. Bu tarz okuma mevcut olmakla beraber cumhûr indinde tasvip edilen bir okuma değildir.⁶³

2. Sîn (س) harfi sâkin ya da harekeli bir şekilde isti'lâ harfiyle aynı kelimedede yan yana vâki olursa sîn harfi yumuşak bir tavırla itbâktan âri hale getirilir. Böylece sîn (س) harfinin sâd (ص) harfine dönüşmesinin önüne geçilir.⁶⁴

3. Râ (ر) harfi tefhîm ile okunduğunda kendinden önce سَرْمًا misâlinde olduğu üzere sîn (س) harfi bulunursa sîn harfinin sâd (ص) harfine dönüşmemesi için dikkat edilmelidir.⁶⁵

4. Sâd (ص) harfi تَصْطَلُونَ örneğinde olduğu gibi sâkin olup tâ (ط) harfinden önce bulunursa her ikisinin de itbâk sıfatı yerli yerince yapılması gerekir. Böylece sâd harfinin (ص) sîn (س) harfine, tâ (ط) harfide tâ (ت) harfine dönüşmesinin önüne geçilir. Eğer dönüşme eylemi gerçekleşirse bu okuma, ayakları prangalı birinin yürümesi gibi güç bir hal alır. Bundan dolayı da idğâm gerçekleşir.⁶⁶ Bu olası idğâmın meydana gelmesinden kaçınmak gerekir.

⁶¹ Detaylı bilgi için bkz.: el-Hamed, *ed-Dirâsâtu's-savtiyye inde ulemâit't-Tecvîd*, 342.

⁶² Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, 177.

⁶³ Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, 178.

⁶⁴ Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, 178.

⁶⁵ Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, 179.

⁶⁶ Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, 179.

Yukarıdaki tâ (ط) harfiyle aynı pozisyonda bulunan حَرَصْتُمْ misâlindeki tâ (ت) harfinin hems sıfatı ve sâd harfinin itbâk sıfatı muhafaza edilir. Çünkü sâd (ص) harfinin sîn (س) harfine, tâ (ت) harfinde tâ (ط) harfine dönüşme riski vardır.⁶⁷

Yukarıdaki iki duruma benzer şekilde sâkin sâd (ص) harfinin yanında أُصِدْتُ misâlinde olduğu gibi dâl (د) harfi bulunursa sâd harfinin itbâkı iyice tahlîs edilir. Çünkü sâd (ص), zây (ز) harfine dönüşebilir. Bunun nedeni de sâd harfinin safîr sıfatıyla, dâl harfinin de cehr sıfatıyla zây harfine müşterek olmasıdır. Bu ortak noktadan dolayı dâl, sâd harfini kendine doğru çeker.⁶⁸ Bu şekildeki telaffuz Hamza ve Kisâî haricinde kullanılmamıştır. Bu iki imam sâd harfini zây'a katarak okumuşlardır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Halef (ö. 229/844) ve Yakub (ö. 205/821)'un râvisi olan Ruveys (ö. 238/852) de bu iki imam gibi okumuşlardır.⁶⁹

5. Dâl (د) harfi sâkin olup ardından da مَدْخُولًا, مَدْخُورًا, مَدْجَاءٌ, وَقَدْ قَالَ, تَذَرِي, يَدْفَعُ misâllerinde olduğu üzere; hâ (خ), hâ (ح), cîm (ج), kâf (ك), râ (ر), fâ (ف) vb. harfler geldiğinde dâl harfinin aleni bir şekilde belli edilmesi gerekir. Eğer dâl harfi gereğince belli edilmezse tâ (ت) harfine dönüşür. Çünkü bu harfler, kendilerini tâ (ت) harfine çeken bir hems sıfatına, okuyucuyu tâ'ya götüren bir şiddet sıfatına veya tâ'ya doğru yönlendiren cehr sıfatına sahiptir. Sâd (ص) harfinden sonra dâl (د) geldiğinde de itbâk sıfatına sahip sâd (ص) harfine mücâvir olmasından dolayı tâ (ط)'ya kalbedilmemesine dikkat edilmelidir.⁷⁰

6. Zâl (ذ) harfi ذَرَّ misâlinde olduğu gibi râ (ر) ile beraber olduğunda zâl (ذ) harfini iyice beyân ederek ince okumak gerekir. Râ (ر) harfinin tefhîm sıfatına sahip olması zâl (ذ) harfinin zâ (ظ) olarak telaffuz edilmesine yol açabilir. Çünkü tefhim, itbâk'ın muâdilidir. Ayrıca râ'nın ince okunması da hatalıdır. Bu iki hata lahn-ı hafî olarak karşılık bulur. Zâl (ذ) harfinden sonra kâf (ك) geldiğinde de sâ (ث) şâibesinden sakınmak gerekir. Çünkü zâl (ذ) harfinin mahreciyle sâ (ث) harfinin mahreçleri birdir. Kâf (ك) harfinin hems sıfatına sahip olmasıyla da müşterek noktaları vardır. Zâl (ذ) harfi ise bu sıfatın zıddı olan cehr sıfatındandır. Kâf (ك)'ın hems sıfatı, mahreç noktasındaki yakınlığından dolayı zâl (ذ) harfini sâ (ث) harfine çeker. Ayrıca sâ (ث) harfiyle kâf (ك) harfinin hems sıfatıyla ortak paydalarının oluşu da zâl (ذ) harfini sâ (ث) harfine çekmesinde etkili olur.⁷¹

Zâl harfi ذَائِمًا ve ذَائِمَةً misâllerinde olduğu üzere kâf (ك) harfinin yakınında/yanında olursa zâl harfinin zâ (ظ) harfinin şâibesine karışmaması için telaffuzuna dikkat edilmesi ve ince okunması gerekir. Çünkü isti'lâ ve itbâk sıfatına sahip zâ (ظ) harfiyle mahreç yakınlığının olması bu şâibeye sebep olabilir. Biz, zâ şâibesine sebep olan temel etkenin tefhîm sıfatına sahip kâf harfiyle olan

⁶⁷ Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, 179-180.

⁶⁸ Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, 180.

⁶⁹ Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâ'âti'l-aşr*, 2/250; M. Atilla Akdemir, *Hâmid b. Abdülfettâh el-Paluvî Hayatı, İlmî Şahsiyeti, Eserleri ve Zübdetü'l-İrfân Adlı Eserinin Metodolojik Tanıtımı ve Tahkiki* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 1999), 108.

⁷⁰ Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, 180-181.

⁷¹ Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, 181.

yakınlığını görmekteyiz. Fakat Kurtubî bu hususa değinmemiş, meseleyi zâ-zâl harflerinin mahreçleri itibariyle olan yakınlığı üzerinden değerlendirmiştir.⁷²

Yukarıda bahsi geçen zâ (ظ) şaibesini durumu zâl (ذ) harfinin, tefhîm sıfatına sahip lâm (ل) harfiyle mücâvir olmasında da karşımıza çıkar. *أَخَذَ اللَّهُ* misâlinde olduğu gibi zâl (ذ) harfi kesinlikle zâ (ظ) harfi gibi telaffuz edilmez.⁷³

Zâl harfi *مُدْعِيٍّ* örneğindeki gibi ayn (ع) harfiyle beraber olursa zâl (ذ) harfinin sâ (س) harfine dönüşmemesine de dikkat edilmelidir. Çünkü bu iki harfin seslendirilmesi birbirine eşittir. Biri diğerinden daha kuvvetli değildir.⁷⁴

7. Dâd (ض), zâl (ذ) harfiyle yanyana bulduklarında birini diğerinden iyice ayırmak gerekir. *الأرضي دَاب* misâlinde olduğu gibi itbâk sıfatına sahip olan dâd (ض) harfinin yanında bulunan zâl (ذ); hem bu itbâk sıfatından dolayı hem de zâl ile aynı mahreçten olması nedeniyle zâ (ظ) gibi telaffuz edilme riskini taşır. Bundan da kaçınmak gerekir. Yine dâd (ض), zâ (ظ) harfiyle yan yana geldiğinde her iki harfi birbirinden iyice ayırt etmek gerekir. Çünkü bu iki harf itbâk sıfatında müşterektirler. Ayrıca dâd (ض) harfi tefeşşî ve istitâle sıfatlarıyla zâ (ظ) harfinden ayrılır. Şayet bu durumlar gözetilmeyip bu harflerin mahreci korunmaz ve tefeşşî sıfatı muhafaza edilmezse dâd harfi, itbâk sıfatına meyil gösterir ve zâ (ظ) harfine kalbolunur.⁷⁵

8. Sâkin zây (ز) harfinden sonra *تَزْدِرِي* ve *كَتْرِيَّة* misâllerinde olduğu gibi tâ (ت) harfi ya da dâl (د) harfi gelirse zây harfinin sîn (س) harfine dönüşmemesi için bu harf iyice beyân edilerek telaffuz edilir. Bu muhtemel dönüşüme sebep olan etken tâ (ت) ve sîn (س) harflerinin hems sıfatında müşterek olmalarıdır. Ayrıca bu iki harfin mahreç yakınlığı ve safir sıfatına sahip olmaları yönünden de ortak yönleri vardır. Tâ (ت) harfinin hems sıfatı, zây (ز) harfinin cehr sıfatını giderip sîn (س) harfine dönüştürmesi olası bir durumdur. Ayrıca dâl (د) harfinin de cehr sıfatı uygulanmalıdır. Aksi halde dâl (د) harfi tâ (ت)'ya dönüşebilir.⁷⁶

9. Sâkin cîm harfinden sonra *فَاخْتَبِرُوا* örneğindeki gibi tâ (ت) harfi bulunursa aceleye mahal vermeden iyice tahlîs edilerek telaffuz edilir. Çünkü cîm mechûr olmakla mehmûs olan tâ (ت) harfinden uzaklaşması muhtemeldir. Bu uzaklaşma sonucu cîm harfine şîn (ش) şaibesini bulaşır. Şîn şaibesinin nedeni de şîn (ش)'nin cîm (ج)'e mahreç itibariyle yakın olması ve şîn (ش)'in tâ (ت)'ya hems sıfatı itibariyle müşterek olmasıdır. Şaibenin oluşmaması için cîm'in cehr sıfatının uygulanması önemli bir rol üstlenir.⁷⁷

⁷² Kurtubî, *el-Mûdîh fi't-Tecvîd*, 182.

⁷³ Kurtubî, *el-Mûdîh fi't-Tecvîd*, 182.

⁷⁴ Kurtubî, *el-Mûdîh fi't-Tecvîd*, 182.

⁷⁵ Kurtubî, *el-Mûdîh fi't-Tecvîd*, 182-183.

⁷⁶ Kurtubî, *el-Mûdîh fi't-Tecvîd*, 183.

⁷⁷ Kurtubî, *el-Mûdîh fi't-Tecvîd*, 183.

Sâkin cîm (ج) 'in şîn (ش) 'e dönüşmesinden sakınılacak dört terkip daha vardır. İlki, cîm (ج) 'i بِجَدْوَلٍ örneğinde olduğu gibi hâ (ح) ile beraber bulunduğu meydana gelir. Çünkü hâ (ح) mehmûs sıfatına hâizdir. İkinci terkip cîm (ج) 'in بِجَدْوَلٍ ve بِجَدْوَلٍ misâlleri gibi râ (ر) ile olan birlikteliğidir. Buradaki şâibenin faktörü de râ (ر) 'nın genişlik ve uzamada şîn (ش) 'e benzemesidir. Üçüncü terkip cîm harfinin أُجْدِرُ misâlindeki gibi dâl (د) ile birlikteliğinde de şîn (ش) şâibesi söz konusudur. Sonuncu terkip, cîm harfinden sonra وَجْهِي misâlinde olduğu gibi hâ (ح) geldiğinde vuku bulur. Hâ (ح) harfinin hafâ sıfatı iyice beyân edilmelidir. Çünkü cîm ile şîn harflerinin mahreç yakınlığı ve şîn ile hâ harflerinin hems sıfatında müşterek olmaları cîm 'in şîn harfi olarak telaffuz edilmesini sağlayabilir. Böylece وَجْهِي kelimesi وَشْهِي şeklinde okunur ki bu telaffuz kabih olup câiz değildir.⁷⁸

Sâkin cîm 'den hemen önce ya da hemen sonra sîn (س) yahut zây (ز) gelirse sîn (س) 'in zây (ز) 'a, zây (ز) 'ın da sîn (س) 'e dönüşmemesi için bu iki harf tahlîs edilir. Çünkü bu iki harf yakın mahreçli olup birbirlerinin yerine kullanılma riskleri yüksektir. بِجَدْوَلٍ، بِجَدْوَلٍ، بِجَدْوَلٍ misâlleri buna örnek verilebilir. Aynı şekilde cîm 'in de sîn 'e dönüşmemesi adına cehr sıfatının icrâ edilmesi ve cîm 'i zây harfinden ayırt etmek gerekir. Çünkü zây ile sîn arasındaki benzerlik, zây ile cîm arasındaki benzerlikten fazladır. Cîm şiddet sıfatına sahipken diğer ikisi rihvet sıfatına sahiptir. Böylece dil, şiddet sıfatından sıyrılma eğilimi gösterip cîm harfini zây 'a dönüştürebilir. Bu dönüşüm işlemi iki rihvet harfi oluşması için gerçekleşir.⁷⁹

10. Tâ (ط) harfi itbâk sıfatlı bir harfe komşu olduğunda tâ (ط) harfine dönüşmemesi için hems sıfatı beyân edilmeli ve güzel bir şekilde tahlîs edilmelidir. Bu iki harfin aynı mahreçten olması ve tâ (ط) harfinin diğerinden farklı olarak itbâk sıfatına sahip olması, bu olası tâ (ط) şâibesinde etkilidir. "İsti'lâ itbâkın muadilidir" fehvasınca أَتَقَرُّ misâlinde olduğu üzere kâf (ق) harfine mücâvir olan tâ (ط) harfi için de bahsi geçen durum söz konusu olur.⁸⁰

Tâ (ط) harfi تَسْتَعِينُ misâlindeki gibi kendinden önce sîn (س) harfi, sonrasında ise cehr harflerinden bir harf bulunduğu ya da الْمُهْتَدِينَ kelimesindeki gibi dâl (د) harfine mücâvir olduğunda tâ (ط) harfinin hems sıfatı muhafaza edilir. Aynı şekilde cehr harfinin de cehr sıfatının muhafazası söz konusudur. Bilhassa dâl harfinin cehr sıfatının korunması gerekir. Çünkü tâ (ط) ile mahreç yakınlığından dolayı dâl (د) harfi tâ (ط) 'yı kendi cehr sıfatına doğru çeker ve dâl (د) harfine yakınlaşır.⁸¹

11. Hems sıfatlı bir harfle beraber olan ayn (ع) harfini tahlîs etmek ve hâ (ح) harfine dönüşmesinden korumak gerekir. Ayn (ع) harfinin hâ (ح) harfine dönüşmesinin nedeni bu ikisinin

⁷⁸ Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, 184.

⁷⁹ Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, 185.

⁸⁰ Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, 185-186.

⁸¹ Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, 186.

yakın mahreçli olmaları ve hâ (ح) harfinin hems sıfatlı bir harf olmasıdır. Bu bahse مَعْشَرٌ , اِعْصَارًا , وَأُلْيَعْفُوا , اُعْتَرْنَا ve عَسَى örnekleri verilebilir.⁸²

12. Yukarıdaki duruma benzer şekilde kendisinden sonra mehmûs harf gelen ğayn (غ) harfinin de hâ (ح) harfine dönüşmesinden sakınmak icap eder. Sebebi de az önceki on birinci madde ile aynıdır. Bu hems harfler içerisinde en çok dikkat edilmesi gereken de نَاعِشِيْنَاهُمْ misâlinde olduğu üzere şîn (ش) harfidir. Çünkü mehmûs harfleri arasında hâ (ح) şâibesi oluşturma potansiyeline en çok sahip olan bu harftir.⁸³

13. Az önce bahsi geçen durumun tersi olarak hâ (ح) harfine ğayn (غ) harfinin şâibesinin sirayet etmesini ele alacağız. Kendinden sonra وَاخْتَارَ ve اَتَّخِذُوا misâllerinde olduğu gibi tâ (ت) ve şîn (ش) harfleri gelen hâ (ح) harfinin ğayn (غ) harfine dönüşmesinden sakınmak gerekir. Hâ (ح) ve ğayn (غ) harflerinin isti'lâ sıfatı ile müşterek olmalarından dolayı ğayn (غ) şâibesi oluşmasından ve iki mehmûs harfinin cem edilmesinden kaçınmak gerekir.⁸⁴

14. Halk harfleri اِنْبَعِ هَوَاهُ ya da وَصَفَّحْ اِنَّ اللّٰهَ misâllerindeki gibi sâkin ya da harekeli bir harfe komşu olduğunda birbirlerinin şâibelerinde sakınmak gerekir. Her harfi kendine has sıfat ve meziyetine göre tahsis etmek gerekir. Böylece diğer harfe katılması söz konusu olmaz. Özellikle نَطَعُهُ örneğinde olduğu gibi sâkin ayn (ع) harfinin yanında hâ (ح) harfi bulunduğu bu hususa daha da dikkat edilmelidir. Çünkü buradaki ayn (ع) ve hâ (ح) harflerinin hazfolup şeddeli hâ (ح) harfine dönüşme potansiyeli yüksektir. Hâ (ح) harfinin hems sıfatına sahip olması ve ayn (ع) ile hâ (ح) harflerinin yakın mahreçli olmalarından dolayı ha (ح) harfi hâ (ح) harfine çevrilir.⁸⁵ Böylece şeddeli hâ (ح) harfinin nasıl oluştuğu açığa kavuşmuş olur.

15. Sâkin ğayn (غ) harfinden sonra اَنْزِلْ عَلَيْنَا örneğinde olduğu gibi ayn (ع) harfi bulunursa isti'lâ sıfatına sahip olmasıyla müşterek olmalarından dolayı ğayn (غ) harfinin hâ (ح) harfine dönüşmesi muhtemeldir. Bu dönüşüm eyleminden kaçınılması gerekir. Aynı mevzu اَبْلَعُهُ misâlindeki gibi ğayn (غ) ile hâ (ح) harfleri birlikteliğinde de geçerlidir.⁸⁶

16. Zâ (ظ) harfi fâ (ف) harfiyle اُظْفِرْ misâli gibi yan yana bulunduğu sâ (ث) şâibesinden korunmak gerekir. Bu şâibeye sâ (ث) harfinin fâ (ف) harfine hems sıfatıyla müşterek olması ve sâ (ث) harfinin zâ (ظ) harfinin mahrecine yakın olması neden olur.⁸⁷

17. Her ikisi de خَالِيٌ كَلٌّ örneğinde olduğu gibi harekeli olan kâf (ق) ve kâf (ك) harfleri yan yana bulduklarında kâf (ق) harfinin isti'lâ sıfatı beyân edilir. Kâf (ق) harfiyle mahreçlerinin yakın olması

⁸² Kurtubî, *el-Mûdîh fi't-Tecvîd*, 186.

⁸³ Kurtubî, *el-Mûdîh fi't-Tecvîd*, 187.

⁸⁴ Kurtubî, *el-Mûdîh fi't-Tecvîd*, 187.

⁸⁵ Kurtubî, *el-Mûdîh fi't-Tecvîd*, 188.

⁸⁶ Kurtubî, *el-Mûdîh fi't-Tecvîd*, 188.

⁸⁷ Kurtubî, *el-Mûdîh fi't-Tecvîd*, 189.

ve kâf (ك) harfinin hems sıfatına hâiz olması kâf (ك) şâibesinin oluşmasına sebep olmaktadır.⁸⁸ İsti'lâ sıfatının iyice beyân edilmesi bu şâibeyi ortadan kaldıracaktır.

18. Şîn (ش) ve cîm (ج) harfleri شَحْر misâlinde olduğu gibi beraber bulduklarında mahreçleri aynı olduklarından dolayı şîn'i iyice beyân etmek gerekir. Cîm ve şîn harflerini karşılaştırılacak olursa; cîm, şiddet ve cebr sıfatlarına sahip olmakla daha baskınken, şîn, rihvet ve hems sıfatlarına sahip olmakla daha zayıftır, yorumu yapılabilir.⁸⁹ Zayıf harf kuvvetli harf karşısında belirgin hale getirilmelidir. Aksi halde zayıf harf, yok olma riskiyle karşı karşıya kalır.

19. Tâ (ط) harfi sâkin olup نُطْفَةٍ örneğinde olduğu üzere hemen ardından fâ (ف) gelirse tâ (ط)'nın tâ (ت)'ya dönüşmemesi için itbâk sıfatına dikkat edilmelidir. Tâ (ت) ve fâ (ف) harflerinin hems sıfatıyla ortak paydada buluşmaları ve tâ (ت) ile tâ (ط) harflerinin mahreç birlikteliği bu dönüşüme sebep olmaktadır. Aynı dönüşüm tâ (ط) harfinden önce sîn (س) harfi bulunduğunda da meydana gelir. Çünkü daha önceden de bahsi geçtiği üzere sîn (س) harfinin hems sıfatı, tâ (ط) harfini tâ (ت) harfine çeker.⁹⁰

On dokuz madde halinde anlattığımız harflerde meydana gelebilecek şâibe misâllerini; mehmûs harflerin mechûr harflerle karşılaştıklarında ve mechûr harflerin, mehmûs harflerin yanında olduğunda bu harfleri iyice tahlîs etmenin gerekli olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Bu tahlîs eylemi icrâ edilmediği takdirde mechûr harfler, mehmûs harflere kalbolur ve mehmûs harfleri, mechûr harflere dâhil olur. Böylelikle okuyuşta hatalar meydana gelir ve okuyuşun güzelliği kaybolur.⁹¹

Sonuç

Lahn olgusu Kur'ân tilavetinde çok önemli bir yere sahiptir. Kur'ân okuyucularının sahih bir okuma gerçekleştirmesi lahnı çok iyi bilmekle gerçekleşir. Dilde meydana gelen hatalı telaffuzların çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Kur'ân okumada meydana gelen hataların başında Arapçanın fonetik yapısına uzak öğeler yatar. Bu öğeler de farklı bir dilin fonetik yapısıdır. Bir dilin fonetiğini sahih manada telaffuz etmek hem teorik hem de pratik bir çaba istemektedir. Teorik olarak bir dilin fonetiğini kavramak için doğru telaffuzun bilinmesi kadar hatalı fonetiğin de bilinmesi elzemdir. Makalemizde hatalı telaffuzları hareketin-harfin yanlış okunması ya da harfte meydana gelen arızî bir sıfatın yapılmaması şeklinde klasik verilerin yanında peşi sıra gelen harfin kendisiyle olan fonetik bağı göz önünde bulundurularak sahih okuma noktasında önemli detaylar ele alınmıştır. Ki bu detaylar günümüz okuyucuları için de çok mühimdir. Bazı harflerin, peş peşe geldiği sırada kendilerinde bulunan sıfatlar gereği dikkatli olunması sahih bir okuma temini için elzemdir. Müellifimizin ilgili eserine lahn konusuyla başlaması sahih bir tilavetin temini noktasında hatalı okumaların bilinmesinin ne derece önemli olduğunu vurgulamaktadır. Öncelikle lahn kavramının

⁸⁸ Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, 189.

⁸⁹ Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, 189.

⁹⁰ Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, 189.

⁹¹ Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, 190.

neliği hakkında bilgi vermesi ilmi usul açısından dikkate değer bir yaklaşımdır. Çünkü kavramın anlaşılması lahnın ehemmiyetini ortaya koymaktadır. Ardından bu hataların derecesini sınıflandırmaktadır (Lahn-ı Hafî, Lahn-ı Celî). Bu iki başlığın örneklerini vererek konunun pekişmesine imkân sağlamaktadır. Kurtubî, kelimelerin yapı taşı denilebilecek harflerin diğer harflerle kurduğu fiziksel yakınlığın, bu harflerde bir takım hususların gözetilmesini gerekli kıldığı hakikatini misallerle beraber bahis konusu etmektedir. Yine Kurtubî, hatalı okumaları bertaraf etmenin nedeni ve sonucu üzerinde bir takım mülahazalar yaparak konunun sadece teorik bilgisiyle yetinmeyip konuyu kendi zeminiyle alakalı durumlarla çepeçevre ele almıştır.

Kaynakça

- Akdemir, M. Atilla. *Hâmid b. Abdülfettâh el-Paluvî Hayatı, İlmî Şahsiyeti, Eserleri ve Zübdetü'l-İrfân Adlı Eserinin Metodolojik Tanıtımı ve Tahkiki*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1999.
- Âli-Yasin, Muhammed Hüseyin. *ed-Dirâsât el-Lugaviyye İndel-Arab*. Dâru'l-Mektebeti'l-Hayat, 1980.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *"el-Câmi'u's-Sahih"*. Tevhîd 27. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr, Daru Tavki'n-Necât, 2002.
- Cevherî, İsmâîl b. Hammâd. *Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdu'l-Ğafûr Attar, Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1986.
- Cevherî, İsmâîl bin Hammâd. *Tâcu'l-luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdu'l Ğafûr Attar, Beyrut: Daru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 4. Baskı., 1990.
- Cezerî, Ebu'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf. *en-Neşr fi'l-Kirâ'âti'l-Aşr*. thk. Ali Muhammed ed-Dibâ', Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- Cezerî, Ebu'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf. *et-Temhîd fi 'İlmi't-Tecvîd*. thk. Ali Hüseyin Bevvâb, Riyad: Mektebetu'l-Meârif, 1985.
- Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *Manzûmetu'l-Mukaddime fi Mâ Yecibu alâ Kârii'l-Kur'ân en Ya'lemehû*. Darû'l-Muğnî, 2001.
- Çetin, Abdurrahman. *Endülüslü Âlim Ebû Amr ed-Dânî ve Kıraat İlmindeki Yeri*. İstanbul: Ensar Yay., 2015.
- Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân. *el-Mukni ' fi Resmi Mesâhifi'l-Emsâr*. Riyad: Mektebetü'l-Ma'ârif, 1985.
- Eğ-Çavîl Ahmed b. Ahmed b. Muhammed Abdillah. *Fennu't-Tertîl*. Medine-i Münevvere: Mucemme'u'l-Melik Fahd, 1999.
- Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed el-Enbârî. *Kitabu'l-Ezdâd*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Beyrut: Mektebetu'l-Asriyye, 1987.

- Ezherî, Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbu'l-luğa*. thk. Muhammed 'Îvaz Mir'eb, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 2001.
- Ferâhîdî, Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm. *Kitâbul-Ayn*. İran: Daru'Hicret, 1989.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed. *İhya'u 'Ulûmi'd-Dîn*. Beyrut: Dâr-u'l-Ma'rife, ts.
- Hamed, Ğânim Kaddûri. *ed-Dirâsâtu's-Savtiyye inde Ulemâit't-Tecvîd*. Ammân: Dâru Ammâr, 3., 2003.
- Hemedânî, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî. *Mu 'cemü Mekayîsi'l-Luğa*. thk. Abdusselam Muhammed Harun, Mısır: Daru'l Fikr, 1989.
- İbn Dureyd, Ebûbekr Muhammed b. el-Hasan el-Ezdî. *Cemheratu'l-Luğa*. thk. Remzî Munîr Ba'lebekkî Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1987.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mûkerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdir, 1993.
- Karadavut, Ahmet. "*Arap Dilinde Lahn'in Doğuşu*". Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 7/7 (01 Ağustos 1997).
- Kurtubî, Abdülvehhâb b. Muhammed. *el-Mûdih fi't-Tecvîd*. thk. Ğânim Kaddûrî el-Hamed, Amman: Dâr-u Ammâr, 1. Baskı., 2000.
- Mar'aşî, Muhammed b. Ebî Bekr. *Cühdü'l-Mukill*. thk. Ğânim Kaddûrî el-Hamed, Amman: Dâru Ammar, 2. Baskı., 2008.
- Münzirî, Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdilkavî b. Abdillâh. *et-Terğîb ve't-terhîb*. thk. İbrahim Şemsuddîn, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997.
- Rıfat Ablay. *İbn Atiyye Tefsirinde Kıraat Olgusu*, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019
- Seyyid Eş-Şeyh Muhammed el-Mahmud. *Hidayetü'l-Müstefid fi Ahkami't-Tecvîd*. Kâhire: Dâr Et-terbiye, ts.
- Sicistânî, Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk el-Ezdî. *Kitâbü'l-Mesâhif*. thk. Muhammed b. Abduh), Kahire: el-Fârûku'l-Hadîse, 2002.
- Tetik, İbrahim. *Tecvîd İlmi: Tarihsel Evveliyatı, Doğuşu ve Gelişim Süreci*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Tetik, İbrahim. "*Tecvîd İlminin Tarihsel Gelişimi*". *Uluslararası II. Kıraat Sempozyumu İstanbul, Türkiye*, 2017.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmi. *el-Keşşaf*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1987.